

**Milan Znoj, Jan Bíba, Jana Vargovčíková: *Demokracie
v postliberální konstelaci***

Praha: Karolinum, 2014. 240 s., ISBN 978-80-246-2878-3

MARIÁN SEKERÁK¹

Téma demokracie je stále atraktívna. Prinajmenšom na poli politickej vedy a príbuzných disciplín. Presne toto by sme mohli konštatovať na základe čo i len letného pohľadu na vzostupný trend množstva súčasnej vedeckej spisby venovanej práve problematike liberálnej demokracie. Český a slovenský geografický priestor v tomto nie je nijakou výnimkou. Dokumentuje to viacero odborných knižných publikácií a kapitol, ktoré vznikli v priebehu posledných piatich rokov práve so zameraním na rôzne aspekty a problémy demokracie (napr. Buraj *et al.* 2010; Plichtová 2010; Čmejrek, Bubeníček, Čopík 2010; Dobiaš, Eštok, Onufrák, Bzdilová 2012; Kučera 2012; Vančura 2012; Mareš, Výborný 2013; Sekerák 2013; Holzer *et al.* 2013; Kováčik 2010, 2013; Vencálek 2014; Korpášová 2014; Kulašik, Tichá 2014). Jedným z najnovších príspevkov na túto tému je prehľadová vedecká monografia (odborní recenzenti: Josef Velek, Martin Šimsa) z edície POLITEIA pražského vydavateľstva Karolinum, na ktorej sa autorsky podieľal tím odborníkov z Filozofickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe. Ten pozostával z Milana Znoja, Jana Bíbu a Jany Vargovčíkovej. Dvaja autori a jedna autorka sa podujali na neľahkú úlohu: zmapovať aktuálny diskurz o alternatívnych demokratických koncepciách vzťahujúcich svoju kritiku (vo väčšej alebo menšej miere) voči liberálnej demokracii. Vychádzali pritom z presvedčenia, že „liberálna demokracia je v úzkych a známky tejto neuspokojivej situácie vidíme nielen v praktickej politike, ale nachádzame ich taktiež v samotných liberálno-demokratických teoretických konceptoch“ (s. 11). Tento moment pomenovali súhrnným názvom „postliberálna demokracia“, čím chceli čo najpresnejšie vystihnúť jej aktuálny stav. Hneď na úvod však zároveň možno poznamenať, že ponúknutý náčrt liberálnej demokracie je do istej miery schematický a nie vždy

¹ Interný doktorand v odbore politológia na Inštitute politologických štúdií, Fakulta sociálnych vied, Univerzita Karlova. U Kříže 8, 158 00, Praha 5 – Jinonice, Česká republika / Czech Republic. E-mail: marian.sekerak@gmail.com. Recenzia vychádza v rámci inštitucionálnej podpory IPS FSV UK v Prahe. Za cenné pripomienky k pôvodnej verzii tohto textu ďakujem Pavlovi Dufekovi.

berie v plnej miere do úvahy diskusie v rámci celej šírky liberálnej teórie demokracie.

V piatich kapitolách nájdeme prehľadne usporiadaný súbor starších i novších demokratických a liberálnych koncepcií, prakticky od čias J. Locka a I. Kanta až po autorov a autorky 20. a 21. storočia, akými boli či sú C. B. Macpherson alebo Ch. Mouffe. Výber konkrétnych analyzovaných konceptov môže do určitej miery pôsobiť trochu eklekticky, a to podľa zásady: čo vlastný vedecký záujem autora (autorky), to kapitola. Na druhej strane, jednotlivým častiam nemožno uprieť fundovanosť a jasnosť výkladu. Kniha ako celok pôsobí koherentne, jednotlivé kapitoly na seba odkazujú a voľne nadväzujú. Sympatické je, že autorská trojica vo svojich kapitolách nerezignovala na kritiku a zhodnotenie jednotlivých konceptov, ale ponúkla aj vlastné podnetné i zaujímavé pohľady na ne. Pre knihu je teda charakteristická nielen syntetizácia a kompilácia cudzích poznatkov a teoretických pohľadov na liberalizmus a demokraciu, ale aj ich analýza a kritické zhodnocovanie. Na základe toho sa v diele snúbi dôkladný didaktický prístup učebnice s analytickou metódou vedeckých monografií, ktorá zároveň kladie na čitateľov pomerne vysoké percepčné nároky.

V prvej kapitole z pera M. Znoja sa oboznamujeme s prehľadom politickej teórie liberalizmu u Johna Locka a Immanuela Kanta, pričom vzápätí prechádzame ku kompetitívnej (procedurálnej) demokracii J. A. Schumpetera a reprezentantom teórie racionálnej (spoločenskej) voľby. Vzhľadom na ďalšie časti knihy mala táto pomerne krátka kapitola zrejme pôsobiť ako „úvod do problematiky“, avšak táto úloha bola plne zvládnutá už v úvode, kvôli čomu môže čitateľovi/čitateľke uniknúť skutočný zmysel 1. kapitoly. Tento pocit umocňuje už aj (náhodný?) výber predkladaných teoretických koncepcií a ich vzájomná komparácia. Druhá kapitola – autorom ktorej je opäť M. Znoj – už ponúka rozsiahlejší pohľad na demokraciu z pozície republikanizmu, ktorý tvrdí, že „demokracia sa nezaobíde bez záujmu občanov o veci verejné, bez ich ochoty brániť spoločnú slobodu a ich schopnosti formulovať vlastné záujmy, posúdiť záujmy druhých (...)“ (s. 73). Základnými orientačnými bodmi a zároveň východiskami sú v tejto kapitole predovšetkým prístupy J.-J. Rousseaua a G. W. F. Hegela, ktorých renomovaným znalcom Milan Znoj nepochybne je. Následne je dôkladná pozornosť venovaná niektorým črtám politického myslenia H. Arendtovej, aby v závere kapitoly prišli „k slovu“ aj teoretici súčasného republikanizmu (P. Pettit, Ch. List), ktorí znovu premýšľajú princípy inštitucionálneho sprostredkovania kolektívnych záujmov spoločnosti v rámci princípu demokratickej reprezentácie, a ktoré reagujú na negáciu a spochybňovanie idey spoločného dobra, s ktorou sa stretávame predovšetkým v prístupe teórie racionálnej voľby.

Tretia kapitola napísaná J. Vargovčíkovou predstavuje dôkladný prehľad doteraz v českom prostredí stále málo známej teórie deliberatívnej demokracie, ktorá sa v priebehu viac než dvoch desaťročí (najmä v angloamerickej politickej

vede a filozofii) značne rozrástla a rozčlenila na viacero vnútorných prúdov. Autorka v nej nepribližuje iba základné princípy a znaky deliberatívnej demokracie, ktorej zmyslom je „znovuobjaviť dialogický charakter demokratického rozhodovania“ (s. 95), ale reflektuje aj dlhodobé a stále aktuálne otázky, ktoré v súvislosti s ňou vyvstávajú, akým je napríklad problematika reflexie partikulárnych záujmov účastníkov deliberácie, fenomén stretu individuálnych identít, sociálneho determinizmu a diskurzívneho ukotvenia deliberatívnych praxí, ale aj stále sa navracajúcu otázku možnosti efektívnej verejnej deliberácie v podmienkach veľkých (čo do rozlohy i počtu obyvateľov) liberálno-demokratických štátov.

Štvrtá a piata kapitola, autorom ktorých je J. Bíba, ponúkajú kvalitný náhľad na súdobé teoretické prístupy k demokracii z pohľadu kanadského politického teoretika C. B. Macphersona, talianskeho politológa Norberta Bobbia (oboch radených viac alebo menej do tábora liberálnych socialistov), francúzskeho filozofa Clauda Leforta, argentínskeho postmarxistického teoretika Ernesta Laclaua (k jeho dielu a filozofickému odkazu pozri napr. Bíba 2014) a jeho manželky, belgickej teoretičky Chantal Mouffeovej (stručný prehľad myslenia Laclaua a Mouffeovej o radikálnej demokracii ponúkajú aj Barša a Císař 2004: 42–62). Hodnotnou je nielen prepracovaná komparácia ich myslenia, ale aj vierohodná kritika a polemika, ktorú Bíba vo svojich riadkoch ponúka. Opomenuté však napriek tomu ostávajú niektoré črty analyzovaných koncepcií, ktoré by zvládli konfrontáciu s inými prístupmi, napríklad s tým, ktorý ponúka K. Marx. Ako inak by bolo možné interpretovať, povedzme, Macphersonov koncept extraktívnej moci (*extractive power*), ktorej kvintesenciou je „získavanie prospechu z druhých“ (s. 151), než ako Marxovu ideu vykorisťovania v rámci širšieho sociálneho poľa? Ťažko uveriť, že by takéto očividné podobnosti oboch teórií ostali v 4. kapitole opomenuté čírou náhodou. Na druhej strane, je potrebné uznať, že J. Bíba v iných častiach textu rozhodne neprehliada marxistickú inšpiráciu Macphersonovho diela, ktorému následne vyčíta napr. prílišný optimizmus ohľadom možnosti technológií vylepšovať ľudské životy alebo forsírovanie apolitickej vízie spoločenského života „oslobodeného“ od konfliktu a názorového pluralizmu (porov. s. 175–177; k jeho mysleniu pozri tiež Barša, Císař 2004: 63–69). Aj v týchto spomínaných častiach knihy sa napokon ako bumerang vracia výzva, ktorú demokracii nastolilo jej schumpeterovské vnímanie, odmietajúce ideu spoločného (všeobecného) dobra. Ako odpoveď preto prichádza myšlienka radikálnej demokracie, vo svojej podstate značne heterogénna a mnohoznačná, ktorá reaguje na problém plurality podôb zápasov a konfliktov v demokracii či demokratického perfekcionizmu (porov. s. 218).

Pri zmienke o koncepte radikálnej demokratickej politiky v rámci 5. kapitoly je trochu prekvapujúce, že tam nenájdeme aspoň pár viet o projektoch Benjamina Barbera (2003 [1984]); dve zmienky o ňom sú len okrajové, k nemu pozri z českej literatúry napr. Barša, Císař 2004: 63–66) či Joshuu Cohena a Archona Funga

(2004; pozri tiež Warren 1996). Nepochybne zaujímavou by mohla byť aj polemika (alebo súhlas?) so starším názorom súčasného politického teoretika Marka E. Warrena (1996: 241), podľa ktorého je už zmienená deliberatívna demokracia len jednou z verzii demokracie radikálnej. Táto výhrada je však čisto subjektívna, keďže, samozrejme, nemožno očakávať od autorov, že sa „popasujú“ s každým normatívnym výrokom, ktorý bol v súvislosti s aktuálnym vývojom teórií demokracie v odbornej komunite vyslovený. Navyše je potrebné pripomenúť, že autor 5. kapitoly zdôrazňuje, že výhodou radikálnej demokracie je práve jej antiesencialistický prístup (pozri s. 204), na ktorý sa sústreďí, čo môže významne vysvetľovať toto opomenutie. Informovanejšieho čitateľa však môže nepochybne zaskočiť, že v 4. kapitole o postliberálnej demokracii, ktorá bola definovaná ako „pokús o dosiahnutie socializmu prostredníctvom reformulácie – nie popretia – liberálno-demokratických princípov“ (s. 203), neobjavíme žiadny odkaz na dodnes veľmi diskutovanú Rawlsovu koncepciu tzv. liberálneho socializmu, resp. demokracie založenej na vlastníctve (Rawls 2001; pozri tiež Sekerák 2014), hoci je ona sama niekedy vnímaná ako značne vágna a *de facto* neodpovedajúca (alebo len slabo odpovedajúca) na problémy, na ktoré autori v knihe upozorňujú. Je tiež škoda, že väčšia pozornosť nebola venovaná samostatnej teórii participačnej demokracie, ktorá je výraznou a dôležitou súčasťou najmä teórie C. B. Macphersona (pozri s. 161–163) a v súčasnosti sa spolu s deliberáciou môže javiť ako jedna z možných riešení krízy zastupiteľskej demokracie, a to najmä v súvislosti so vzrastajúcou tendenciou zapájania občanov do správy verejných záležitostí, napr. v podobe participatívneho rozpočtovania či početných protestných hnutí a skupín s globálnym dosahom a rozsahom.

Malá výhrada voči recenzovanej monografii z formálnej stránky tiež môže smerovať k spôsobu používania niektorých termínov, ktoré pochádzajú z anglického jazyka a doposiaľ nemajú ustálený ekvivalent v češtine. Ide napríklad o slová „publicita“ (s. 104, 105) v zmysle „verejnosť“ či „presupozície“ (s. 119). V prvom prípade autorka textu 3. kapitoly má zjavne na mysli verejný charakter deliberácie, teda aktívnu prítomnosť zainteresovaných osôb (občanov) na deliberácii. Toto slovo však má aj iné významové odtienky, a preto by azda bolo vhodné pouvažovať nad iným výrazom, resp. nad rozvedeným vyjadrením tohto pojmu v podobe viacerých slov. Druhý termín je prevzatý z lingvistiky, kde označuje implicitnú domnienku o svete/spoločnosti alebo nevyjadrený (skrytý) predpoklad či vieru týkajúcu sa výpovede, ktorá sa v rámci diskurzu považuje za danú, prípustnú. V samotnom texte však tento termín vysvetlený nebol a pracuje sa s ním ako so všeobecne známym, čo pre menej informovaných čitateľov nemusí byť príliš pohodlné. Preto by mohlo byť vhodné umiestnenie adekvátneho vysvetlenia tohto slova napr. do poznámky pod čiarou, alebo rovno použitie iného, vhodnejšieho termínu zaužívaného v českom jazyku. V tomto prípade by sa zrejme najviac pôvodnému významu slova približovalo podstatné meno „domnienka“ (v češtine domněnka).

Napriek uvedeným menším pripomienkam a relatívne širokému „rozkročeniu“ záberu publikácie, ktoré sa týka veľkého časového rozsahu preberaných konceptov (od Platóna v 1. kapitole až po Nadiu Urbinati, súčasnú politologičku pôsobiacu na Kolumbijskej univerzite v New Yorku), možno kolektívnu monografiu „*Demokracie v postliberální konstelaci*“ označiť prinajmenšom ako veľmi vydarený pokus ponúknuť čitateľskej verejnosti českého (a autor tejto recenzie nepochybuje o tom, že aj slovenského) geografického priestoru prehľadný súbor názorov a polemík o súčasnom stave liberálnej demokracie. Recenzovaná kniha poskytuje zároveň množstvo originálnych podnetov, ktoré kriticky rozvíjajú predložené koncepty. Možno preto vyjadriť presvedčenie, že sa stane jednou z tých publikácií, po ktorej budú (povinne?) siahať nielen študenti a študentky politológie a príbuzných disciplín, ale aj zainteresovaní odborníci a odborníčky, ktorí/é v nej nepochybne nájdu inšpiráciu pre svoj ďalší základný a/alebo aplikovaný výskum.

Bibliografie

- Barber, Benjamin R. (2003) [1984]: *Strong democracy: participatory politics for a new age. 20th anniversary edition with a new preface*. Berkeley: University of California Press.
- Barša, Pavel a Ondřej Císař (2004): *Levice v postrevoluční době*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Bíba, Jan (2014): „Zemřel Ernesto Laclau.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 50(2): 288–289.
- Buraj, Ivan a kol. (2010): *Antická demokracie a sloboda a súčasnosť*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- Cohen, Joshua a Archon Fung (2004): „Radical Democracy.“ *Swiss Political Science Review* 10(4): 23–34.
- Čmejrek, Jaroslav, Václav Bubeníček a Jan Čopík (2010): *Demokracie v lokálním politickém prostoru. Specifika politického života v obcích ČR*. Praha: Grada.
- Dobiaš, Daniel, Gabriel Eštok, Alexander Onufrák a Renáta Bzdilová (eds.) (2012): *Sloboda – rovnost – poriadok: Kam kráčaš demokracia?* Acta Facultatis philosophicae Universitatis Šafarikianae 25. Politologický zborník 1. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.
- Holzer, Jan, Pavel Molek, Jiří Baroš, Pavel Dufek, Michal Mocht'ak, Ivo Pospíšil, Petr Preclík a Hubert Smekal (2013): *Demokratizace a lidská práva: Středoevropské pohledy*. Brno, Praha: Muni Press, Slon.
- Korpášová, Lenka (2014): „Vzostup individualizmu a nová podoba demokracie.“ In: László Öllös, David Hampl a kol.: *Deset let v Evropské unii: Stan, zkušenosti, perspektivy*. Kolín: Nezávislé centrum pro studium politiky, ARC – VŠPSV, 57–69.
- Kováčik, Branislav (2010): „Křiza legitimacy demokratického štátu.“ In: Milan Márton (eds.), *Aktuálně otázky světové ekonomiky a politiky*. Zborník príspevkov z 10. medzinárodnej vedeckej konferencie Medzinárodné vzťahy 2009. Bratislava: Ekonóm, 354–363.

- Kováčik, Branislav (2013): „Elitistická demokracie: vítězstvo realizmu?“ In: Jiří Bílý, Štěpán Kavan, Roman Svatoš a kol.: *Věřejná správa a bezpečnost státu jako součást udržitelného rozvoje*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 35–39.
- Kučera, Rudolf (2012): *Politologická historie demokracie: O původu a vývoji systémů demokracie, republiky, oligarchie, tyranie, principátu, signorie a vzniku principu demokratické reprezentace a listiny práv a svobod občanů*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem.
- Kulašik, Peter a Karolina Tichá (eds.) (2014): *Bariéry a paradoxy demokracie*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií.
- Mareš, Miroslav a Štěpán Výborný (2013): *Militantní demokracie ve střední Evropě*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Plichtová, Jana (ed.) (2010): *Občianstvo, participácia a deliberácia na Slovensku: teória a realita*. Bratislava: VEDA.
- Rawls, John (2001): *Justice as Fairness: A Restatement*. Cambridge, Mass.: Belknap Press.
- Sekerák, Marián (2013): *Ekonomická demokracia: Dejiny, teória a prax*. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.
- Sekerák, Marián (2014): „Rawlsův model „demokracie založené na vlastnictví“ jako alternativa k sociálnímu státu?“ *Politologická revue* 19(2): 113–139.
- Vančura, Pavel (2012): *Teorie demokracie*. Svitavy: Trinitas.
- Vencálek, Jaroslav (2014): *Teória fraktálnej demokracie*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- Warren, Mark E. (1996): „What Should We Expect from More Democracy?: Radically Democratic Responses to Politics.“ *Political Theory* 24(2): 241–270.